

СКРИЖАЛІ
ІСТОРІЇ
ХАРКОВА

СКРИЖАЛІ
ІСТОРІЇ
ХАРКОВА

ТОМ I

- С45 Скрижалі історії Харкова. Т. 1 / [уклад.: О. І. Вовк, А. А. Козіна, В. Г. Коршунов та ін.]. — Харків: Раритети України, 2020. — 400 с. : іл.

Перший том науково-довідкового видання «Скрижалі історії Харкова» присвячений меморіалам, пам'ятникам і меморіальним дошкам Харкова, встановленим в пам'ять про героїчні та трагічні події Другої світової війни. Видання розраховане на істориків, краєзнавців, всіх тих, хто цікавиться минулим столиці Слобожанщини.

Первый том научно-справочного издания «Скрижали истории Харькова» посвящён мемориалам, памятникам и мемориальным доскам Харькова, установленным в память о героических и трагических событиях Второй мировой войны. Издание рассчитано на историков, краеведов, всех тех, кто интересуется прошлым столицы Слобожанщины.

The first volume of the "Testimonies of the History of Kharkiv" presents memorials, monuments and plaques commemorating some of the heroic and tragic events of World War II. This scientific reference book is aimed at historians, local history experts as well as all those interested in the past of Ukraine's capital of Slobidska Ukraine.

Редакційна рада: Г. А. Кернес (голова), В. І. Голік (заступник голови),
В. М. Бабаєв, В. С. Бакіров, С. М. Євель, В. І. Ковтун, В. М. Остапчук, М. Д. Пилипчук,
В. В. Попов, С. І. Посохов, І. О. Терехов, О. М. Харченко.

Редакційна колегія: С. М. Куделко (голова), Н. Д. Полянська, О. М. Рідний, Р. І. Танько,
О. В. Хорошковатий, С. Г. Чечельницький.

Укладачі: О. І. Вовк, А. А. Козіна, В. Г. Коршунов, М. О. Олефір, М. Ф. Пичугін,
М. В. Проценко, В. О. Росоха, В. І. Солдатенко, О. М. Янкул.

Рецензент:

В. А. Цигульов — директор Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова,
заслужений працівник культури України.

Зміст

Слово до читача

Передмова міського голови

8

Від укладачів

11

Розділ I.

Меморіали, меморіальні комплекси

13

Розділ II.

Пам'ятники і пам'ятні знаки

141

Розділ III.

Колективні меморіальні дошки

229

Розділ IV.

Індивідуальні меморіальні дошки

257

Додатки

355

Розпорядження Харківського міського голови
№ 68 від 01.07.2013 р.

«Про встановлення меморіальних дощок»

356

Перелік радянських воїнів,
загиблих під час звільнення Харкова
від нацистів, чий прізвища увічнені на плитах
Меморіального комплексу Слави

363

Географічна прив'язка об'єктів,
описаних у 1 томі науково-довідкового видання

375

Іменний покажчик

379

Список скорочень

395

Від укладачів

До першого тому науково-довідкового видання «Скрижалі історії Харкова» увійшли статті про об'єкти монументального мистецтва, що увічнюють у міському просторі пам'ять про події та героїв Другої світової війни. В першу чергу увага авторів та укладачів була зосереджена на епізодах, пов'язаних з обороною та визволенням Харкова від нацистських загарбників, боротьбою партизанів і підпільників у ворожому тилу. «Місця пам'яті», які присвячені іншим сюжетам (серед них, наприклад — доля цивільного населення в окупованому місті), будуть схарактеризовані в одному з наступних томів.

Видове різноманіття знаків комеморації визначило структуру цієї книги. Вона складається з чотирьох розділів: «Меморіальні комплекси», «Пам'ятники і пам'ятні знаки», «Колективні меморіальні дошки», «Індивідуальні меморіальні дошки». Таким чином, пам'ятки ранжовані за масштабом: від найбільшого до найменшого. Подібна класифікація дозволяє розподілити наявні в місті скульптурно-архітектурні твори за ступенем їхнього впливу на загальний соціокультурний ландшафт, що робить видання більш зручним для користувача і дослідника. Навігацію полегшує також іменний покажчик, який розміщений наприкінці книги.

У довідник включена інформація про твори монументального мистецтва з домінуючою меморіальною функцією. Натомість об'єкти, які виконують переважно культурну і ритуальну функції в місцях поховання (пам'ятники на індивідуальних і братських могилах), до структури даного видання включені не були. Так само до переліку не потра-

пили й анотаційні дошки, основне завдання яких полягає у інформуванні населення про особу чи подію, на честь якої найменовано той чи інший внутрішньоміський об'єкт (найчастіше — елемент вулично-дорожньої мережі). Меморіальні дошки були враховані лише ті, що встановлені на зовнішніх поверхнях стін будівель і споруд, а не всередині приміщень.

Довідки підготовлені за уніфікованою схемою, що включає такі елементи, як: назва об'єкту; його адреса; дата відкриття; ініціатори встановлення; авторський колектив; історичні відомості про об'єкт, тобто історія його проектування, відкриття, реконструювання та функціонування в міському просторі; охоронний статус. Укладачі мали намір не тільки зібрати під однією обкладинкою усі пам'ятники і меморіальні дошки, дати їх опис, але й охарактеризувати подвиг конкретних осіб, які увічнені на цих пам'ятках. Вони керувалися закликотом Героя України, академіка П. Т. Тронька: «Згадати всіх поіменно!».

Укладачі прагнули зібрати якомога більш повну інформацію з усіх доступних їм джерел, однак у випадках відсутності даних окремі елементи цієї схеми у деяких статтях випущені.

Статті, що описують меморіальні дошки на честь однієї або двох осіб, названі за прізвищами увічнених на них людей. До статей також додаються стислі відомості про відповідну історичну подію або життєпис увічненої особи. У тому разі, коли ім'я історичного діяча закарбоване на кількох об'єктах, його біографія представлена у статті з описом найменшого за масштабом знаку комеморації.